

Čtyřicet let od smrti Klára Zetkinové

Doc. Dr. JOSEF CACH, CSc.,
filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Základy marxistického pojetí výchovy, vzdělání a školské politiky byly položeny v ekonomickém, historickém, politickém a filosofickém díle K. Marxe a B. Engelse. Německo se jmenovitě politickou a publicistickou činností V. Liebknechta a A. Bebelů podílelo také na konkretizaci těchto základů v podmínkách rozvoje dělnického hnutí a sociální demokracie v období kapitalismu volné konkurence a buržoazního politického liberalismu. Život a dílo K. Zetkinové byly spjaty s výchovnou a vzdělávací problematikou německého revolučního dělnického hnutí v období monopolistického a imperialistického kapitalismu před první světovou válkou a po ní, kdy před nástupem fašismu k moci vystoupily do popředí také teoretické úvahy E. Hoernla. Tím byla před Velkou říjnovou socialistickou revolucí souběžně s dílem V. I. Lenina a N. K. Krupské v podstatě určena základní orientace vývoje marxistické pedagogiky v Evropě vůbec. Jí je v relacích historického hodnocení podřízena problematika výchovy a vzdělání ve vývoji dělnického hnutí a sociálně demokratických stran v jiných evropských zemích, včetně Rakouska-Uherska a českých zemí.

Životní osudy K. Zetkinové, dcery poloproletářské rodiny venkovského učitele a vynikající absolventky učitelského semináře v Lipsku byly od počátku 80. let 19. století spojeny s orientací německé sociální demokracie a mezinárodního dělnického hnutí na marxistické revoluční pojetí přeměny třídní společnosti kapitalistické ve společnost socialistickou, v níž politická moc a péče o kulturu i školství budou v rukou proletariátu a jeho revoluční politické strany.

Přelomem ve všestranné činnosti učitelky, matky a vychovatelky vlastních dětí, politické pracovnice a revolucionářky, novinářky s úctyhodným přehledem i po kultuře a umění, bojovnice proti militarismu a za mírovou spolupráci národů, usilující o marxistickou orientaci mezinárodního ženského proletářského hnutí a školské politiky sociální demokracie, byla přeměna carského Ruska v socialistický Sovětský svaz, osobní účast na této přeměně a zejména přátelství s V. I. Leninem a N. K. Krupskou.

Vzpomínky K. Zetkinové na Lenina jsou vzácným dokumentem doby. Zejména však spojení politických, vzdělávacích a životních zkušeností N. K. Krupské a K. Zetkinové, dvou představitelk ruského a německého revolučního dělnického hnutí, je příkladem proletářského internacionálního, zaměřeného v tomto případě na dítě a školu. Přítelkyně dcer K. Marxe a ctitelka díla B. Engelse a spolu s K. Liebknechtem a R. Luxemburgovou zakladatelka Komunistické strany Německa si stále hlouběji uvědomovala historický význam spolupráce ruského a německého revolučního dělnického hnutí i komunistických stran. Ve znamení této solidarity uzavřela svou bohatou politickou činnost revolucionářky projevem na Říšském sněmu dne 30. srpna 1932. Projev byl obžalobou rozkládající se kapitalistické společnosti a neohroženým varováním před nástupem fašismu k moci.

Mezi tehdy ještě ojedinělými učiteli, kteří se přiklonili k socialistickým idejím a později k dělnickému hnutí a jeho marxistické orientaci, byla K. Zetkinová zjevem po všech stránkách výjimečným. Máme na zřeteli pařížské učitele z let 1848 až 1849, L. Michelovou, legendární hrdinku Pařížské komuny z roku 1871 a zdroj inspirace pro celoživotní činnost K. Zetkinové, P. Krkošku, redaktora brněnské Rovnosti v letech 1885 až 1887 a překladatele části Marxova Kapitálu, K. Kunerta, který roku 1888 také vystoupil z učitelských služeb v Berlíně a stal se redaktorem sociálně demokratického tisku. Učitelská a pedagogická orientace na pomoc dítěti a člověku, strádajícímu v kapitalistickém vykořisťování a zbavenému možností plnějšího rozvinutí schopností a nadání i osobnosti jako celku, vedla K. Zetkinovou ke vstupu do sociální demokracie, k utváření levého křídla této strany dělnické třídy a zákonitě vrcholila příklonem k idejím Října 1917.

Interpretace životního úsilí a díla K. Zetkinové je rovněž významným faktorem při osvětlování vztahů revolučního dělnického hnutí a pokrokové inteligence.

Tyto skutečnosti byly zatím relativně málo spojovány s podílem K. Zetkinové na utváření marxistické pedagogiky a na transferu obecnějších tezí této pedagogiky do roviny představ o školství v budoucí socialistické společnosti, do roviny návrhů na přestavbu školství i do roviny školské politiky.

Publicistická činnost K. Zetkinové koncem 19. a začátkem 20. století ve výše uvedených oblastech se týkala především kritiky stavu školských a vzdělávacích institucí v Němeoku a zaujímala marxistické postoje k tzv. kulturním a školským bojům v Prusku i v jiných částech Německa. Odpovídala trendům dosavadního vývoje vzdělávací a školské problematiky v německé sociální demokracii, jež se mírou teoretického zdůvodnění a přihlédnutí k vývoji a stavu pedagogiky odlišovala od statí K. Marxe, B. Engelse a částečně i A. Bebela.

Soustavněji a hlouběji se K. Zetkinová zabývala vývojem a stavem pedagogiky buržoazní i názorů na výchovu a vzdělání v evropském revolučním dělnickém hnutí roku 1906, když byla spolu s J. Schulzem pověřena přípravou referátu o vztahu sociální demokracie lidového vzdělání pro sjezd strany v Mannheimu a když byla pověřena přípravou konference žen v Norimberku roku 1908. Na rozdíl od celorakouské sociální demokracie, která připravila na hainfeldském sjezdu na přelomu let 1888 až 1889 základní teze školského programu, a od sociální demokracie

v českých zemích, která se na československém sjezdu roku 1900 zabývala podrobným školským programem se zřetelem k budoucnosti i se zřetelem k reformám v podmínkách Rakouska-Uherska, dal v Německu pokyn k přípravě školského programu teprve výše zmíněný sjezd v roce 1906. K. Zetkinová, Fr. Mehring a A. Bebel v příslušné komisi soustavně kritizovali oportunistické teze pravého křídla, jehož teoretikem byl především J. Schulz. Jak daleko může sahat historismus při osvětlení soudobých problémů? Akademická pojednání o pedagogice, nebo konkrétní opatření v oblasti proletářské rodinné a mimoškolní výchovy? Co znamená v marxistické pedagogice jednotu politiky a pedagogiky? Není kritika německé buržoazní školy narušováním jednoty tzv. národní výchovy v intencích pruského státu? Jak dále v úsilí poslanců a zástupců sociální demokracie v obecních radách při řešení školské problematiky?

Bylo nutno si ověřit vztahy k vývoji pedagogiky, a to zejména se zřetelem k novým proudům evropské i německé pedagogiky. Celkem jasné bylo stanovisko k odkazu J. A. Komenského, J. J. Pestalozziho a A. Diesterwega jako bojovníka za demokratizaci školství a emancipaci učitelstva. Na příkladu B. Fröbela a jeho pedagogiky si K. Zetkinová ověřovala dialektiku pokrokové historie a aktuálních problémů výchovy a vzdělání. Pouze analýza nových pedagogických směrů, např. umělecké výchovy (A. Lichtwark), internátní výchovy na venkově (J. Lietz, G. Wyneken) a počátků anglických a francouzských »nových škol«, z hledisek třídních a z hlediska míry demokratismu mohla oddělit jednotlivé pokrokové podněty teoretické povahy i pokrokové zkušenosti od podstaty teorií a institucí sloužících vládnoucím vrstvám německé společnosti, její ideologii, šovinismu a militarismu. Zejména složitý byl v těchto souvislostech marxistický přístup k sociální pedagogice, počínaje P. Natorpem. Je zásluhou K. Zetkinové, že i v tomto případě kladně hodnotila dílčí teze této pedagogiky, vycházející z moderních hledisek pomoci dítěti a jeho výchově v nových aspektech celospolečenských, a současně poukázala na ohraničenost této pomoci, počínaje individualismem a orientací na meliorismus třídní kapitalistické společnosti.

K. Zetkinová dále rozvíjela kritiku revizionismu a oportunismu, jejichž nositelé nově rozpracovali teze o kulturní a školské solidaritě buržoazie a dělnické třídy, jež v těchto oblastech měla být nadřazena třídnímu boji.

K. Zetkinová ještě před N. K. Krupskou přispěla k odhalení třídní ohraničenosti některých směrů buržoazní pedagogiky z počátku 20. století a byla současně hlavním kritikem revizionismu a oportunismu, jež se v rozporu s tezemi K. Marxe a B. Engelse o výchově a vzdělání stávaly podstatným nebezpečím dalšího rozvoje marxistického pojetí základních otázek pedagogiky v Německu.

Mimořádnou pozornost věnovala K. Zetkinová ženě jako matce a vychovatelce dětí dělnických rodin, rodinné výchově a problematice ochrany dítěte a mládeže před následky předčasněho zařazení do kapitalistické výroby a negativních jevů industriální společnosti. V nových podmínkách rozvíjela náměty, které v 70. letech 19. století uplatnil A. Bebel v publikaci Žena a socialismus. Zabývala se zejména ekonomickými a morálními vztahy v rodině, vztahem muže a ženy jako rodičů a funkcí otce jako spoluvychovatele nové generace. Uplatnila cenné podněty v oblasti metodiky dětské hry, přechodu hry

v pracovní návyky a v učení. Tradice pedagogiky J. J. Pestalozziho a B. Fröbela byla zejména v této oblasti spojena s úkoly socialistické výchovy v proletářských rodinách v podmínkách kapitalismu.

Společně s K. Liebknechtem měla K. Zetkinová zásluhy o rozvíjení problematiky mládežnického hnutí, jeho organizace a obsahu činnosti, vztahu proletářského mládežnického hnutí k organizacím sociální demokracie. Máme na zřeteli i výchovu k proletářskému internacionalismu a vlastenectví, navazující na nejušlechtilejší tradice německého lidu a jeho kultury, a protimilitaristickou výchovu, uplatněnou zejména v posledních letech před první světovou válkou a za této války.

Uvedené podněty byly rozšířeny a prohloubeny po Říjnu 1917, v období revolučních událostí v Německu za Výmarské republiky, kdy vznikala a marxistickou linií i v oblasti školské politiky prosazovala Komunistická strana Německa. K. Zetkinová v návaznosti na první zkušenosti sovětské školy byla hlavním spolutvůrcem školské politiky KSN, zejména při rozpracování programu jednotné školy důsledně světové, podávající výsledky vědy prostřednictvím všestranně vzdělaných učitelů. Měla to být škola tvůrčí aktivity učitele i žáků, škola úcty k práci, škola samostatného myšlení. Školství v podmínkách kapitalismu lze v tomto směru pouze zdokonalit dílčími úpravami. Jako bojovnice proti pedagogickému reformismu, který byl částí programu sociální demokracie jmenovitě koncem dvacátých let a připravoval nepřímo i nástup fašismu, věnovala neustále pozornost tezím zakladatelů vědeckého socialismu a V. I. Lenina o zákonitém rozkladu a zániku kapitalistické společenské formace a nastoletí socialistické společnosti formou diktatury proletariátu, umožňující hluboké školské reformy ve smyslu marxistické pedagogiky. Cesta sovětské školy a rozvoj marxistické pedagogiky v prvním socialistickém státě byl nejen potvrzením této teorie praxí, ale i hluboce účinným morálním faktorem. Proto K. Zetkinová velmi často připomínala kompromisy Výmarské republiky i v oblasti školské, odhalovala třídní podstatu dílčích úprav základního i středního školství a proti snahám o izolaci školy od politických a sociálních bojů doby stavěla tezi o výchově v boji a pro boj, na níž by měla být budována rodinná i mimoškolní výchova dělnické třídy a jejích spojenců nejen za kapitalismu, ale i v příští socialistické společnosti.

Marxistické pedagogice a její historiografii v Německé demokratické republice náleží zásluha, že z podnětu stranických a vládních orgánů a na metodologických principech vytvořených R. Altem a jeho vědeckou školou věnovala při práci na dějinách německého revolučního dělnického hnutí se zřetelem k výchově a vzdělání pozornost také životu a dílu K. Zetkinové. Na rozdíl od historiografie školství a pedagogiky v Německé spolkové republice, která dosud ponechávala problematiku tohoto druhu stranou pozornosti a nanejvýš, zejména v publikacích sociálně demokraticky orientovaných autorů, uváděla K. Zetkinovou mezi komunistickými školskými politiky. Je třeba konstatovat, že naše marxistická pedagogika a její historiografie věnovaly dosud životu a dílu K. Zetkinové pozornost neodpovídající jejímu významu, a to i pokud jde o ohlas díla K. Zetkinové u nás mezi dvěma světovými válkami i po roce 1945.

Poznámka: Klára Zetkinová, roz. Eisnerová (Clara Zetkin), se narodila 5. VII. 1857 ve Wiederau v Sasku. Manželství s Osipem Zetkinem, ruským emigrantem a revolucionářem, prožila v emigraci (Rakousko, Švýcarsko, Francie). Zemřela po dlouhé nemoci, napolo slepá, v Archangelsku u Moskvy 20. VI. 1933. V Leninově mauzoleu se s ní jménem komunistických stran celého světa loučila N. K. Krupská.

LITERATURA

- Zetkin, C.: *Ausgewählte Reden und Schriften*. 3 Bde, 1957—1960.
- Zetkin, C.: *Über Jugenderziehung*, 1957.
- Zetkinová, K.: *Z dějin ženského proletářského hnutí*, 1961.
- Zetkinová, K.: *Vzpomínky na Lenina*, 1961.
- Zetkin, C.—Duncker, K.—Borchardt, J.: *Die Erziehung der Kinder in der proletarischen Familie*, 1960. Ausgewählt, eingeleitet und erläutert von G. Hohendorf.
- Zetkin, C.: *Ihr Leben in Bildern*, 1960.
- Zetkin, M.: *C. Zetkin als Erzieherin im Hause*. Erinnerungen von ihrem Sohn. Eingeleitet von G. Mundorf. In: *Jahrbuch für Erziehungs- und Schulgeschichte*, III, 1963.
- Flach, H.: *C. Zetkin über die proletarische Jugendbewegung*. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam*, Gesellsch. (Sprachl. Reihe, Jhg. III, 1957, 2.)
- Walther, R.: *C. Zetkin zur proletarischen Familienerziehung*, 1959.
- Dornemann, L.: *C. Zetkin*. Ein Lebensbild, 1960.
- Hohendorf, G.: *Revolutionäre Schulpolitik und marxistische Pädagogik im Lebenswerk C. Zetkins*, 1962.
- Hohendorf, G.: *C. Zetkin*, 1965 (Lebensbilder grosser Pädagogen).

Й О З Е Ф Ц А Х

СОРОК ЛЕТ СО ДНЯ СМЕРТИ КЛАРЫ ЦЕТКИН

Автор очерка к 40-ой годовщине смерти К. Цеткин причисляет ее труды к факторам воздействия на развитие марксистских взглядов на воспитание и образование в Германии и в более широком масштабе — на развитие марксистской педагогики в Европе. Подчеркивается связь между профессией учителя и деятельностью революционера, отмечается борьба против ревизионизма и оппортунизма социально-демократической партии (ее правого крыла), которая т. н. общенациональной воспитание немецкого народа ставила выше классового и пролетарского воспитания, от-

стаиваемого левым крылом социально-демократической партии, а в двадцатых годах Коммунистической партией Германии. Клара Цеткин была выдающимся критиком буржуазных и мелкобуржуазных направлений в педагогике начала XX-го столетия, внесла новые идеи в область пролетарского семейного воспитания и, в частности, после Октября 1917 года, ориентируясь на опыт советской школы и марксистской педагогики в первом в мире социалистическом государстве, способствовала созданию школьной программы КПГ.

JOSEF CACH

FORTY YEARS SINCE KLARA ZETKIN'S DEATH

This study, commemorating the 40th anniversary of Klara Zetkin's death, describes her work as a contribution to the development of Marxist views of education in Germany and, on a broader scale, as a contribution to the development of Marxist pedagogy in Europe. It points out the links between the teaching profession and the activities of a revolutionary. It takes note of the struggle against the revisionism and opportunism of the Social Democratic right wing, which placed the so-called national education of all German people before class and proletarian edu-

cation advocated by the Social Democratic Left and then in the twenties by the Communist Party of Germany. K. Zetkin was an outstanding critic of the bourgeois and petty-bourgeois trends in pedagogy in the early 20th century. She put forward new suggestions for proletarian family education, and especially after October, 1917, orienting herself on the experiences of the Soviet school and Marxist pedagogy in the first Socialist state in the world, she helped to work out the programme of educational policy of the Communist Party of Germany.